

Social Quranic Interpretation as a Method for Family Empowerment

Moslem Taheri Kelkashondy¹

A'tefeh Andarza²

1. Assistant Professor, Faculty of Shi'a Studies and Islamic Studies, University of Tehran, Tehran, Iran. muslimtaheri@ut.ac.ir

2. Ph.D. Student, Department of Teaching Islamic Studies, University of Tehran, Tehran, Iran andarza.a313@ut.ac.ir (Corresponding Author)

DOI: 10.22034/iscw.2023.713416

Orgina Research

Received:

2023-22-19

Accepted:

2023-09-12

Keywords:

Social Interpretation, Quran, Method, Family Empowerment.

Abstract: The nature of the divine word in the form of revelation is a point of contention. In this regard, the study of existence in the form of Kon Fayacon's phrase has attracted the attention of researchers. Some, including Radscheit, the author of the entry of Word of God in the Leiden Encyclopedia of the Qur'an, have considered it a verbal address. The upcoming research has examined this entry with a descriptive-analytical approach. The result is that despite the author's accuracy in the number of verses, which is the main strength of the entry; Commenting without citing and referring to the opinions of commentators, inappropriate comparison of Quranic arguments with the teachings of the Testaments, weakness in Quranic citations and unfamiliarity with the basics of Quranic interpretation are among the shortcomings of the work. For this reason, the author's two more obvious conclusions about the prior existence of the matter and the humanity of the words of the Qur'an are ruled out; Because although it is not a matter of verbal existence, the revelation of the Qur'an, due to the immensity of human beings, happened by hearing the words and the divine words, and what is available today as the Qur'an is the same divine word.

تفسیر اجتماعی قرآن به مثابه روش در توانمندسازی خانواده

عاطفه اندرزا^۲

مسلم طاهری کل کشوندی^۱

۱. استادیار، عضو هیئت علمی گروه شیعه شناسی و معارف اسلامی دانشکدگان فارابی دانشگاه تهران

muslimtaheri@ut.ac.ir

۲. نویسنده مسئول: دانشجوی دکتری رشته مدرسی معارف اسلامی دانشکدگان فارابی دانشگاه تهران

andarza.a313@ut.ac.ir

DOI: 10.22034/iscw.2023.713416

چکیده: مسائل و نیازهای اجتماعی، جهان اسلام در قرن معاصر

به ویژه مفسران اجتماعی شیعه را به چاره‌اندیشی واداشت. مفسران اجتماعی قرآن با شناخت نیازها و مسائل جامعه اسلامی، درمان را در بازگشت به قرآن و مراجعه به تفسیر با نگرش اجتماعی و مسائل روز به گونه‌ای که پاسخگوی نیازهای زمانه باشد، یافتند. هدف اصلی این پژوهش بررسی تفسیر اجتماعی قرآن به مثابه روش در توانمندسازی خانواده است. در این روش تفسیری، مفسر با توجه به مشکلات جامعه می‌خواهد از دل قرآن کریم برای حل معضلات جامعه کوشش کند و آموزه‌های اجتماعی دین را در متن زندگی مردم قرار دهد و با برجسته کردن پیام‌ها و احکام آن، راه حیات جدیدی را در پیش روی مسلمانان قرار دهد. یکی از مواردی که این روش تفسیر می‌تواند به جامعه کمک کند، توانمندسازی خانواده است به طوری که به اعضای خانواده در مسائلی نظیر، تشکیل محکمه خانوادگی، گسترده کردن شبکه خانواده، رعایت اصل مشاوره، تعهد و صداقت و سایر موارد کمک کند و مدل‌های را نیز معرفی می‌کند. این نوشتار، با ابزار فیش‌برداری و با مراجعه به کتابخانه و به روش توصیفی - تبیینی انجام پذیرفته است.

صص:

۱۵۹-۱۴۹

نوع مقاله:

علمی پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۲/۰۲/۱۹

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۲/۰۵/۲۲

کلید واژه‌ها:

تفسیر اجتماعی،

قرآن،

روش،

خانواده،

توانمندسازی.

مقدمه و بیان مسئله

از تحولات بسیار مهم قرآن پژوهی دوره معاصر، پیدایش مکتب تفسیر اجتماعی است. در این تحول، مفسران به پیام‌های اجتماعی قرآن کریم می‌اندیشیدند. این نهضت جدید تفسیری بر آن است که آموزه‌های اجتماعی دین را در متن زندگی مردم قرار دهد و با آنچه باعث انحطاط و عقب‌ماندگی مسلمانان شده، مبارزه کند. ویژگی مهم این گرایش ایجاد تحول در تفسیر قرآن از فردگرایی به جمع‌اندیشی و تحلیل سرنوشت کلی جامعه مسلمانان است. اما آیا تفسیر اجتماعی قرآن کریم به مثابه یک روش می‌تواند به معضلات و مشکلات زن و خانواده کمک کند؟ و چه راه‌کاری برای توانمندسازی خانواده در زمینه‌های مختلف اعم از اقتصادی، اجتماعی و... بیان نموده است؟ آیا این کتاب مقدس مدل‌ها و الگوهایی برای توانمندسازی زن و خانواده اشاره کرد است؟ در نوشتار حاضر کوشش شده به این سوالات در حد وسع نویسنده پاسخ داده شود.

چیستی تفسیر اجتماعی قرآن:

«تفسیر» به معنای پرده‌برداری از ابهامات کلمات و جملات قرآن و توضیح مقاصد و اهداف آنها است (رضایی اصفهانی، ۱۳۸۲: ۲۳) و «تفسیر اجتماعی» که شاخه‌ای از تفسیر اجتهادی با گرایش اجتماعی است به معنای خضوع در برابر مفاهیم اجتماعی و نیازهای واقعی عصر حاضر است که مفسر در این روش تلاش می‌کند، بین نظریه قرآن در زمینه مسائل اجتماعی با هدف اجتماعی هماهنگی برقرار نماید. (ایازی، ۱۴۱۴: ۵۳) تفسیر اجتماعی به عنوان یکی از گرایشهای تفسیری که در سده‌ی اخیر شکل گرفته است، عملاً تلاشی است در فهم و تبیین مجموعه آیات قرآن و اختصاصی به آیات مدنی ندارد و تفسیریست که در آن مفسر تلاش می‌کند تا پیام قرآن را در تمامی مسائل مرتبط با حیات انسانی به ویژه مسائلی که در تعالی جامعه دخیل است، ارائه دهد و نیز از قرآن کریم به عنوان متنی که راه‌حلهایی را برای رفع معضلات و مسائل اجتماعی متناسب با شرایط زمان دارد استفاده می‌کند لذا مهم‌ترین مؤلفه تفسیر اجتماعی واقع‌نگری، توجه به ضرورت‌های موجود جامعه و موضوعاتی که هر روز ما با آنها در تعامل هستیم، می‌باشد.

درباره پیشینه این مدل از تفسیر می‌توان از سید جمال‌الدین اسدآبادی (۱۲۵۴-۱۳۱۴ق) و شاگردش شیخ محمد عبده (۱۲۶۶-۱۳۲۶ق) که تأسیس مکتب تفسیری خاص برداشتند نام برد. همچنین می‌توان به رشید رضا اشاره کرد، هرچند رشید

رضا در المنار، در برخی موارد از اهداف سید جمال و عبده فاصله گرفته است، اما گرایش اجتماعی تفسیر، راه خود را ادامه داد و در مصر افرادی همچون شیخ احمد مصطفی مراغی (تفسیر مراغی) و سید قطب (فی ظلال القرآن) و در سوریه قاسمی (محاسن التأویل) و در ایران علامه طباطبایی (المیزان) و آیت الله مکارم شیرازی (تفسیر نمونه) و آیت الله طالقانی (پرتوی از قرآن) و در لبنان محمد جواد مغنیه (الکاشف) و علامه سید محمد حسین فضل الله (من وحی القرآن) این راه را ادامه داده‌اند (رضایی اصفهانی، ۱۳۸۷ش: ۳۴۷)

روش در تفسیر:

این واژه در لغت به معنای راه، شیوه، اسلوب (دهخدا، ۱۳۷۷، ج ۸: ۱۲۳۷۸) و معاد آن در عربی "منهج" از ریشه نهج به معنای طریق (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ج ۱: ۸۲۵) اما در اصطلاح به معنای آموزش دادن چیزی که مطابق پیش فرض‌های معین و نظام مشخصی برای رسیدن به هدف معین است. (ابوطبره، ۱۹۹۴م: ۲۳) اما مقصود از روش تفسیری، مستند و یا مستنداتی است که مفسران در فهم و تفسیر آیات از آن‌ها بهره گرفته‌اند. (مودب، ۱۳۸۰: ۱۶۵) و شیوه تفسیری خاصی است که مفسر بر اساس افکار و عقاید تخصص علمی یا مکتب تفسیری خود در تفسیر آیات قرآن به کار می‌گیرد. (بابایی، ۱۳۸۱، ج ۱: ۱۸)

تفسیر اجتماعی قرآن به مثابه روش:

در تفسیر اجتماعی به مثابه روش، مفسر با توجه به مشکلات جامعه می‌خواهد از دل قرآن کریم برای حل معضلات جامعه کوشش کند و آموزه‌های اجتماعی دین را در متن زندگی مردم قرار دهد و با برجسته کردن پیام‌ها و احکام آن، راه حیات جدیدی را در پیش روی مسلمانان قرار دهد و از سوی دیگر، با آنچه باعث انحطاط و عقب‌ماندگی مسلمانان گشته، مبارزه کند.

توانمندسازی خانواده:

«توانمندسازی» به معنای ایجاد خودباوری و اتکا به نفس در افراد به عنوان مهم‌ترین عامل توسعه برای مبارزه با فقر است و فرایند آن ظرفیت سازی اقتصادی و اجتماعی است. (مافی، ۱۳۸۷: ۵۷) در علم مدیریت و جامعه شناسی، توانایی افراد، گروه‌ها و یا جوامع برای کنترل شرایط خود و دستیابی به موفقیت برای به حداکثر رساندن کیفیت

زندگی، توانمندسازی است. (آدامز، ۲۰۰۸: ۶) برخی نیز در تعریف آن گفته‌اند: «توانمندسازی اصطلاحی است برای توصیف همواره کردن راه خود یا دیگران برای تلاش در جهت دستیابی به اهداف شخصی» (ابوت و والاس، ۱۳۷۶: ۳۱۱) لذا در توانمندسازی خانواده، به اعضاء خانواده کمک می‌شود تا در راستای کاهش فقر، پایداری روابط خانوادگی، ابعاد اجتماعی، حفظ ارزش‌های اخلاقی و حقوقی خانواده تلاش کنند.

مؤلفه‌های توانمندسازی خانواده از منظر قرآن

با بررسی آیات قرآن کریم و نظر مفسرین، می‌توان چند مؤلفه و راهکار و نیز الگو در قرآن کریم برای توانمندسازی خانواده به دست آورد. در ادامه به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود:

راهکارهای خانواده محور در قرآن تشکیل محکمه خانوادگی

با توجه به آیات قرآن کریم و نیز مطالب تفسیری، مهم‌ترین راهکاری که می‌دهد تحکیم خانواده و اجرای نقش‌ها بر اساس خلقت و ظرفیت‌های درونی افراد است، البته این مورد یک راهکار غیر مستقیم و پیشگیرانه می‌باشد. (جمشیدی و مهدی زاده، ۱۳۹۸: ۲) بر اساس این راهکار تا آنجا که وجود درد باید برای به دور ماندن خانواده از تزلزل و فروپاشی جلوگیری کرد به طوری که هر یک از افراد خانواده بتوانند به خوبی آن نقش‌هایی که بر اساس خلقت بدان‌ها تعلق گرفته را به خوبی ایفاء کنند و اگر مشکل بین زن و شوهر به وجود آمد طبق آیه قرآن باید داور صالحی برای رفع مشکل انتخاب کنند: «وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَأَبْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا!» (نساء: ۳۵) و اگر از جدایی میان آن دو [زن و شوهر] بیم دارید پس داوری از خانواده آن [شوهر] و داوری از خانواده آن [زن] تعیین کنید. اگر سر سازگاری دارند، خدا میان آن دو سازگاری خواهد داد. آری! خدا دانای آگاه است.».

علامه طباطبایی به عنوای یکی از مفسران تفسیر اجتماعی قرآن کریم، درباره این آیه می‌فرماید: «در آیه شریفه حصول توافق را به خدای تعالی نسبت داده، تا بفهماند سبب حقیقی و آن کسی که میان اسباب ظاهری و مسببات آن‌ها رابطه برقرار می‌کند خدای تعالی است، او است که هر حقی را به صاحب حق می‌دهد، و در آخر آیه فرمود: ان الله کان

علیما خبیرا، و مناسبت این جمله با مضمون آیه روشن است» (طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج ۴: ۳۴۶ و ۳۴۷) صاحب تفسیر نمونه نیز ذیل این آیه می‌نویسد: «محکمه صلح خانوادگی که در آیه فوق به آن اشاره شده یکی از شاهکارهای اسلام است.... در محکمه صلح فامیلی؛ داوران از بستگان نزدیک مرد و زن هستند و جدایی یا صلح آن دو، در زندگی این عده هم از نظر عاطفی و هم از نظر مسئولیت‌های ناشی از آن تأثیر دارد و لذا آن‌ها نهایت کوشش را به خرج می‌دهند که صلح و صمیمیت در میان این دو برقرار شود و به اصطلاح آب رفته به جوی بازگردد! ... و شانس موفقیت این محکمه در اصلاح میان دو همسر به مراتب بیشتر از محاکم دیگر است.» (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۳: ۳۷۱-۳۷۷)

گسترده کردن شبکه خانواده

قرآن کریم، براساس آیات خود، کانون گرم خانواده را صرفاً محدود به زوجین و فرزندان نمی‌کند و دامنه این مسئله را وسعت داده است. چون رویکرد قرآن کریم بر این است که تعامل و رابطه بین افراد جامعه را تحت نام خانواده با عناوین و بهانه‌های مختلف برقرار نماید و در حد امکان نیازمندی‌های اعضای به ویژه زنان و کودکان جامعه از طریق گروه‌ها و اعضای که ارتباط نسبی دارند باهم حل و فصل کنند. لذا خداوند متعال می‌فرماید: «... وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ (احزاب: ۶) و خویشاوندان نسبی شخص (در حکم ارث) بعضی بر بعضی دیگر در کتاب خدا مقدمند....» در آیه‌ای دیگر نیز می‌فرماید: «... وَالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ؛ (بقره: ۸۳) و به پدر و مادر، و خویشان و یتیمان و مستمندان احسان کنید...» علامه طباطبایی در تفسیر این آیه می‌فرماید: «این آیه نسبت به طبقاتی که احسان به آنان واجب شمرده شده، ترتیب را رعایت کرده، اول پدر و مادران را ذکر کرده، که پیداست از هر طبقه دیگری به احسان مستحق‌تراند، چون پدر و مادر ریشه و اصلی است که آدمی به آن دو اتکا دارد و جوانه وجودش روی آن دو تنه روییده، پس از آن دو، سایر خویشاوندان را مستحق‌تر از دیگران معرفی کرده که باید به آنان احسان شود.» (طباطبایی، قبلی، ج ۱: ۲۱۸ و ۱۱۹) در سوره دیگر نیز می‌فرماید: «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ...» (نحل: ۹۰) خدا به عدل و احسان و بخشش به خویشاوندان فرمان می‌دهد»

رعایت اصل مشاوره

یکی دیگر از مواردی که از دید قرآن کریم می‌تواند به توانمندسازی خانواده جهت تحکیم آن کمک کند مشورت کردن در امور زندگانی است. البته این طبیعی است که هر کسی خواسته‌ها و نظریه‌های مخصوص به خود را داشته باشد و دو همسر، دارای خواسته‌ها و نظریه‌های متعارض باشند؛ اما در بسیاری موارد، همسران می‌توانند با هم‌فکری و مشورت، خواسته‌ها و نظریات خود را هماهنگ کنند و از تعارض آن‌ها بکاهند. به عنوان نمونه در موضوع تغذیه کودک شیرخوار که آیا کودک شیرمادر را بنوشد یا توسط دایه انجام گیرد یا او را به کدام دایه بسپارند، در چنین مواردی زن و مرد می‌توانند با مشورت هم تصمیم درستی بگیرند به طوری که قرآن کریم می‌فرماید: «فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا آتَيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ» (بقره: ۲۳۳) و اگر پدر و مادر به رضایت و مصلحت دید یکدیگر بخواهند فرزند را از شیر بگیرند هر دو را رواست، و اگر خواهید که برای فرزندان دایه بگیرید آن هم روا باشد در صورتی که دایه را حقوقی به متعارف بدهی...» لذا زن و شوهر می‌توانند برای رفع تعارضات زندگی باهم مشورت کنند.

تعهد

اصل وفاداری و تعهد یکی از ارزش‌های ضروری و بنیادی و پرکاربرد اخلاق در حوزه توانمندسازی خانواده است و در آموزه‌های وحیانی اهمیت ویژه‌ای دارد. در عقد ازدواج، زن و شوهر عهد می‌کنند به یکدیگر خیانت نکنند و در هر موقعیتی حافظ و نگهبان جان و مال و ناموس یکدیگر باشند، همچنین مشکلات زندگی را با هم حل و فصل کنند. آنچه که در عصر حاضر در خانواده‌ها شاهد آن هستیم. لذا با نهادینه کردن اصل وفاداری و پایبندی به قواعد خانواده می‌توان جلوی آثار نامطلوب و جبران ناپذیر بر نظام خانواده را گرفت و هر یک از اعضای خانواده را در مواجهه با چنین آسیب‌هایی توانمند ساخت. قرآن در این زمینه می‌فرماید: «وَالَّذِينَ هُمْ لِأُزْوَاجِهِمْ حَافِظُونَ؛ و آنان که فروج و اندامشان را از عمل حرام نگاه می‌دارند». (مومنون: ۵) در جایی دیگر نیز می‌فرماید: «... وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ» (أحزاب: ۳۵) و زنان با حفاظ خوددار از تمایلات حرام..»

صداقت

یکی دیگر از باورهای اخلاقی که انسان را ملزم می‌گرداند تا به وظایف خود متعهد و مسئول باشد، اصل صداقت و صراحت است. صدق و راستی به عنوان یکی از بنیادی‌ترین و پرکاربردترین باورهای اخلاقی در اسلام، سهم به‌سزایی در وحدت بخشی، صمیمیت و تقویت و توانمندسازی خانواده برای تحقق حقوق و وظایف دینی و ایجاد زمینه‌های رشد اخلاقی دارد. در قرآن کریم دستوراتی برای زنان پیامبر(ص) و نیز عموم مردم گفته شده است که یکی از این موارد صداقت می‌باشد به طوری که می‌فرماید: «إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ...» (أحزاب: ۳۵) همانا مردان مسلمان و زنان مسلمان، و مردان با ایمان و زنان با ایمان، و مردان مطیع خدا و زنان مطیع خدا، و مردان راستگو و زنان راستگو...»

حیای مجدد کانون خانواده:

یکی دیگر از مواردی که قرآن به توانمندسازی فرد و خانواده کمک می‌کند تشویق مؤمنان و صالحان به ازدواج مجدد و احیای کانون خانواده است. لذا قرآن می‌فرماید: «وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ...» (نور: ۳۲) بی‌همسران خود، و غلامان و کنیزان درستکاران را همسر دهید...» از نگاه برخی از علمای لغت، آیه شامل زنان بی‌شوهر و مردان بی‌زن نیز می‌شود زیرا کلمه «الْأَيَامَىٰ» جمع «ایم» به فتحه همزه و کسر یاء و تشدید آن به معنای زنی بی‌شوهر است خواه دوشیزه یا شوهر رفته که بنا به دلایلی همسر ندارد و نیز مردی که زن ندارد. (ابن منظور، ۱۴۱۴ق، ج ۱۲: ۳۹ و قریشی بنابی، ۱۳۷۱، ج ۱: ۱۵۲) آیه شریفه همان‌گونه که جوانان عزب را به ازدواج و تشکیل خانواده تشویق نموده، زنان و مردان بیوه را نیز بر انجام این عمل ترغیب می‌نماید و می‌فرماید در این صورت اگر تشکیل خانواده دادند و از لحاظ اقتصادی با مشکل روبرو شود، بازهم خداوند متعال خود به‌عنوان مسبب الاسباب واقعی اقدام کرده و زمینه بی‌نیازی اقتصادی خانواده را فراهم می‌سازد.

نمونه های قرآنی اشتغال زنان سرپرست خانواده برای توانمندسازی

در آیات قرآن کریم، نمونه‌ای از اشتغال زنان سرپرست خانواده وجود دارد که با توجه به نوع بیان این آیات در استنباط مطلب مورد نظر، کافی می‌باشد که می‌تواند الگو و مدلی باشد برای توانمندسازی خانواده که در ادامه به چند مورد آن اشاره می‌کنیم:

دختران حضرت شعیب(ع)

نمونه بارز این قشر از زنان، دختران حضرت شعیب(ع) است. از آنجا که پدر آنها به علت پیری و کهولت سن، توان کار و کسب درآمد نداشت، سرپرستی اقتصادی خانواده بر دوش این دختران بود و آنان با رعایت حریم‌های الهی در بیرون از منزل به کار چوپانی مشغول و جایگزین پدر برای نگهداری از گوسفندان شده بودند و مسئولیت پذیری اجتماعی را در عرصه میدان عملیاتی، اجرا می‌کردند. تا این‌که در یکی از روزها، حضرت موسی(ع) گوسفندان آنها را سیراب نمود و آنان زودتر از روزهای قبل به منزل مراجعت کردند و جریان را برای پدر بازگو نمودند. حضرت شعیب(ع) تصمیم گرفت برای جبران زحماتش، او را به خانه دعوت کند؛ به همین منظور یکی از دختران خود را به نزد موسی(ع) فرستاد. (قصص: ۲۵) در آیه بعدی پیشنهاد این دختر برای واگذاری مسئولیت سنگین اقتصاد خانواده به حضرت موسی(ع) مطرح شده است. (قصص: ۲۶) علامه طباطبایی ذیل این آیه می‌فرماید: «اینکه "استیجار" را بدون قید ذکر فرموده، این معنا را می‌فهماند که مراد این بوده که موسی(ع) اجیر او شود، در همه حوائج او، و خلاصه قائم مقام خود شعیب باشد، در همه کارهایش، هر چند که به اقتضای مقام تنها مساله چراندن گوسفندان به نظر بیاید.» (طباطبایی، قبلی، ج ۱۶: ۲۶) در نمونه قرآنی فوق، کار کردن این دختران به عنوان سرپرست خانوار، به عنوان یک الگو برای دیگر زنان مورد اشاره قرار گرفته که در عرصه مشاغل اجتماعی متناسب با شرایط و موقعیت خود، بستر توانمندی اجتماعی و مالی را فراهم آوردند. هر چند مدت زمان کارکردن آنان محدود به زمان پیری و کهنسالی حضرت شعیب(ع) تا زمان ازدواج یکی از آنان با حضرت موسی(ع) بوده است.

حضرت بلقیس (ملکه سبأ)

حضرت بلقیس نیز یکی دیگر از زنان نمونه است که برای مدتی توانست سرپرستی سیاسی - اجتماعی یک قومی را بر دوش بکشد و در قرآن کریم نیز داستان این زن سرپرست جامعه، به عنوان الگو معرفی شده است. البته بلقیس بعد از ماجرای حاضر شدن تخت

سلطنتش در یک چشم بر هم زدن توسط آصف بن برخیا و بعد از مشاهده و درک خوبی‌های حضرت سلیمان و یارانش، به خدا ایمان آورد و از گذشته خویش توبه کرد. (نمل: ۲۳-۴۴)

از داستان زنان قرآنی فوق، اثبات می‌شود که این قشر نیز با وجود همه محدودیت‌ها و ظرافت‌های وجودی، قادر هستند همچون مردان، جهت تأمین مایحتاج اقتصادی خود و دیگر اعضای خانواده و مدیریت داشته‌ها تلاش کنند و به توانمندی اقتصادی برسند، اما شایسته این است که مواجه آنان با اقتصاد خانواده به صورت حساب شده صورت گیرد تا بتوانند علاوه بر انجام این رسالت سنگین، مسئولیت‌های اساسی خود را نیز همچنان به خوبی بر دوش بکشند و هم خود آسیب نبینند و هم اعضای خانواده در معرض مشکلات بیشتر قرار نگیرند.

نتیجه‌گیری:

با توجه به آنچه در متن مقاله بدان اشاره شد این نتیجه حاصل می‌گردد که:

- ۱- تفسیر اجتماعی قرآن به مثابه روش، تفسیری است که در سده‌ی اخیر شکل گرفته و پیش از این در میان تفاسیر سابقه نداشته است. هدف این نهضت جدید تفسیری، از یک سو، آن بوده که آموزه‌های اجتماعی دین را در متن زندگی مردم قرار دهد و با برجسته کردن پیام‌ها و احکام آن، راه حیات جدیدی را در پیش روی مسلمانان قرار دهد و از سوی دیگر، با آنچه باعث انحطاط و عقب‌ماندگی مسلمانان گشته، مبارزه کند.
- ۲- تفسیر اجتماعی قرآن به مثابه روش، تفسیری است که می‌تواند به توانمندسازی خانواده در زمینه‌های اخلاقی، آموزشی، تقویت بنیادین اعتقادات، تقویت بنیان خانواده، کمک شایانی کند.

منابع:

• قرآن کریم

۱. ابن فارس، احمد، (۱۴۰۴ق)، معجم مقاییس اللغة، قم، دفتر انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی.
۲. آقایی، محمدرضا، (۱۳۸۸)، «روش‌شناسی تفسیر اجتماعی قرآن»، دو فصلنامه قرآن و علم، س ۳، ش ۵.
۳. ایازی، سید محمد علی، (۱۳۸۱)، «اندیشه‌های اجتماعی در تفسیر المیزان» مجله بینات، س ۹، ش ۲.
۴. ایازی، سید محمد علی، (۱۳۸۷)، المفسرون حیاتهم و منهجهم، چاپ دوم، تهران، سازمان چاپ وزارت ارشاد اسلامی.
۵. ایازی، سید محمد علی، (۱۳۸۹)، «گرایش اجتماعی در تفاسیر معاصر قرآن مجید»، دو فصلنامه تخصصی الاهیات اجتماعی، س ۲، ش ۳.
۶. خرمشاهی، بهاء‌الدین، (۱۳۶۴)، تفسیر و تفاسیر جدید، چاپ اول، تهران، کیهان.
۷. رضایی اصفهانی، محمد علی، (۱۳۸۷)، منطق تفسیر قرآن، جلد ۱ و ۲، قم، جامعه المصطفی العالمیه.
۸. زمانی، محمد حسن، (۱۳۸۵)، مستشرقان و قرآن، چاپ سوم، قم، مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه.
۹. طباطبایی، سید محمد حسین، (۱۴۱۷ق)، المیزان فی تفسیر القرآن، چاپ دوم، بیروت، مؤسسه الاعلمی للمطبوعات.
۱۰. مکارم شیرازی، ناصر و همکاران، (۱۳۷۴)، تفسیر نمونه، تهران، ناشر دارالکتب الاسلامیه.
۱۱. مؤدب، سید رضا، (۱۳۸۸)، مبانی تفسیر قرآن، قم، انتشارات دانشگاه.
۱۲. نفیسی، شادی، (۱۳۷۹)، عقل‌گرایی در تفاسیر قرن چهاردهم، قم، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه.